

ALFÖLDY JENŐ

Fél párbeszéd

KÁLNOKY LÁSZLÓ SZÜLETÉSÉNEK 80. ÉVFORDULÓJÁN

A hetvenes évek közepétől igyekeztem megragadni minden alkalmat, hogy felhívjam a figyelmet Kálnoky László költészetére. Aki ismerte a hatvanas és hetvenes évek fordulóján megjelent köteteit, a *Lángok árnyékában* 1957 és 1969 között keletkezett verseit és a *Letépett álarcok* versválogatását, mely 1932-től 1971-ig írt műveit foglalja magában, úgy vélhette, hogy majdnem teljes életművel ismerkedett meg, mely legfeljebb szórványosan keletkezett darabokkal egészülhet ki – a költemények gondolati összefüggése, a pályáiv logikai ívelése a teljesség érzetét nyújtotta a szemlélőnek. Nem sejtettük, hogy a *Farsang utóján* – mely a *Letépett álarcok* válogatásából átvett új darabokat teljes köteté szervezte további művekkel – csupán átmenetet képez egy teljesen megújuló alkotói korszak irányában. A költő kezdettől elsajátított, nyugatos formakultúrája itt szerveződik át egy oldottabb, szabad vershez közelítő kifejezőmóddá, s a komor alaphang, melyet bírálói előszeretettel neveztek „pesszimiztának”, itt hangszerelődött át szatirikusabbra. A hetvenes évek második felétől azután egészen a költő utolsó napjaiban nyomdába küldött kötet verseiig a meglepetések sorozatát mutatta fel Kálnoky László. Epikus ciklusai, epigramma-sonettjei, posztavantgárd sorozatai, töredékeket mímelő gnómákból komponált költeményei csakúgy, mint versnaplói és emlékiratversei, mind az újdonság erejével hatottak az olvasóra. Valóságos alkotói mámorban élt az idős, beteg lírikus, munkatempója testi-szellemi erőtlől duzzadó, fiatal tehetségek teljesítményét túlra fölüli.

Voltak, akik egyfajta bizalmatlansággal figyelték nehezen követhető – habár olvasmánynak mindig élvezetes és bárki számára szórakoztató – produkcióját, mely élete utolsó nyolc évében megduplázta verseinek addigi összterjedelmét. Volt, akit zavarba ejtett a tapasztalat, hogy a költők általában kifáradnak öregkorukra – vagy prózára váltanak. Talán végig kellett volna gondolnia, hogy nem szokványos alkotóerejű költővel áll szemben: Kálnoky műfordítói életműve a legnagyobbak egyike irodalmunkban; a verses drámák, elbeszélő költemények és a lírai műfordítások együttesen a százezer sort is megközelítik. S minthogy a hetvenes években abbahagyta a fordítást, minden energiáját költészetének kiteljesítésébe fektethette.

Bár seregnyi költőtársa és kritikus kísérte figyelemmel hangváltásait, s a szakmai érdeklődés centrumába került, költői életműve még jócskán tartogat feltáratlan titkokat. Egy pillanatig sem vonom kétségbe pl. méltatói és kritikusai meglátásainak értékét, ha azt mondom: rejtve maradt e költészetnek számos gondolati összefüggése, bölcséleti aranytelére. Rejtve maradt saját, 1977-es kismonográfiámban is. Ahogy ezt fellapozom, csupán óvatos célzást találok benne arra, hogy miként folytatott a költő vitát egy élet hosszán a Teremtővel, a Teremtés rendjéről és értelméről. Nem is lett volna szerencsés dolog, ha ezt valaki akkoriban részletezi: a költő így is túl sokat megtapasztalt a mellőztetésből, s kiújuló betegségével súlyosbítva, volt rá elég oka, hogy csüggedten elhallgasson akár esztendőkre. S ha valamely kritikus hosszúra lére eresztve kifejti, hogy Kálnoky egyoldalú párbeszédet folytatott a Teremtővel, hogy ilyenformán istenes líránk egyik legnagyobb horderejű alkotója volt, s hogy ez a félbevágott párbeszéd lesújtó

konzekvenciákhoz vezet az emberiségre nézve – akkor ez csak rontott volna a költő esélyein, s a sokáig éppen csak „tűrt” lírikus valószínűleg a „tiltott” kategóriába került volna, s ki tudja, vajon még vissza tudott volna-e kerülni a nyilvánosságba, mely az életet jelentette neki.

Lehet, hogy utólag nem mindenki fogadja el tőlem, de tapasztalatom szerint voltak helyzetek, melyekben a kritikus kénytelen volt azt fontolgatni, miként csomagolja burkolt formába valamely véleményét, észrevételét egy alkotóról, nehogy kiszolgáltassa azoknak, akik nem jönnének rá, milyen gondolatokkal birkózik, de ha rájönnének, irgalmatlanul elbánnának vele. Meg is tették ezt néhányszor Kálnokyval, főleg az 1957-es *Lázás csillagon* kritikáiban, vagy egyes versei – pl. *A kegyelet oltárán* – megjelenését követően; zord idők voltak azok, fenyegetésekkel volt tele a levegő akkoriban.

Hogy Kálnoky gondolkodói magatartása mellbevágó volt, az példázza legjobban, hogy nemcsak az előírt világnézet hivatalos őrei és számonkérői ütköztek meg rajta. A hatvanas és hetvenes évek első számú kritikai tekintélye, a katolikus sajtó hasábjaira szorult Rónay György is szolid fenntartásokkal nyilatkozott Kálnoky világgépéről. Katolikus világnézetének szellemében – mely nála egyébként kiválóan összefért a Nyugat esztétikai és erkölcsi örökségével – szelíden dorgálta Kálnoky végletes pesszimizmusát; a teremtés talán mégis több bizalmat érdemelne a költőtől. Ez a hang csöppet sem bántotta Kálnokyt. Tökéletesen megértette, hogy így beszél egy hívő katolikus. Ő maga is ilyes tanokon nevelkedett szülővárosában, a bigottságig vallásos egri környezetben, mely messze túltett Rónay humanizmussal és liberális nézetekkel árnyalt katolicizmusán, s alighanem egyik fő oka volt annak, hogy már diákkorában fellázadt a tételes vallásosság és a paposan felfogott erkölcsiség ellen, s inkább Schopenhauer, Heine, Baudelaire, Rimbaud és Verlaine, Babits és Kosztolányi, Karinthy és Füst Milán szelleméhez pártolt. De Rónay nagy elismeréssel párosuló dorgálását elfogadta: teljes joggal beszél így szerinte egy hithű keresztény, nem kell, hogy egyetértsen világnézeti kérdésekben vele, a kételkedés szellemével megáldott vagy megvert lírikussal. Tanulságos azonban, hogy egy tetőtől talpig szabadelvű költőt sem a marxizmus zászlóját lobogtató hatalom, sem az egyházi szellem nem tudott elviselni: Rónay baráti hangú bírálatánál sokkal élesebb kritikák is érték őt a katolikus sajtó részéről.

*

Már a harmincas évek verseit magában foglaló *Árnyak kertje* című kötete megmutatja Kálnokynak azt az arcélét, mellyel kételkedve fordult a Teremtő felé. Az 1980-as *Összegyűjtött versekben az Elégia IV.* része átirva szerepel, de az eredeti változat, bár sokkal kicsinyesebben sorolgatja az emberi lét lehetetlenségét, s bölcséleti értelemben aligha érdemel említést, hogy „Hangszórónk mindig torzít egy kicsit / s a cipőfűzők mindig elszakadnak”: ez csupán a bosszankodás szintjén érzékelteti, hogy milyen szenvedések és megpróbáltatások várnak minket a valóságos emberi sorsban. De annál inkább sajnálhatjuk, hogy az átirrt változathoz eltűntek ezek a sorok, a háború küszöbén álló fiatalember kitűnő politikai érzékére valló gondolatokkal: „s mint csorda-tag, sodródtam a menettel: / soha nem törhettem ki, bár az undor, / mint fuldoklót a vízár, úgy lepett el” – tehetetlennek érzi magát, de látja, milyen veszélyek övezik a mindennapi embert. S ha itt-ott kicsinyességekre fordítva is a szót, megszólaltatja azt az egyre erősödő, egész életművén átvonuló gondolatát, melyet a teremtés kritikájának és a Teremtő elleni lázadásnak nevezhetünk.

Bár a hetvenes évek végén írta át az *Elégia IV.* részét – „túl naivnak és gyengének tartottam”, írja az *Összegyűjtött versek* utószavában –, az átirrt változat is igen jellemző

a mindenkori Kálnokyra. „Minden világok legrosszabbiká”-nak mondja a világot, megfordítván Leibniz derülítő mondását, mely szerint ez a világ minden létezhető világok legjobbika. Arra, hogy a világ rosszul van elrendezve, s csupa méltatlanság, igazságtalanság, kudarc és hiábavalóság forrása, csupán egy válasza van mindenkor, mely tipikusan értelmiségi válasz, hogy a világ egyetlen lehetséges értelme: megszülni az emberi szellem kiválóságait, az Emberiség géniuszának hordozóit. Az élet azonban velük is rendre méltatlanul bánik el: szenvedés, rövidre szabott életidő, hálátlanság, értetlenség az osztályrészük. Az idős Kálnoky tudatosan törekedett arra, hogy fiatalkorának ne csupán stílusát, hanem gondolkodásmódját is imitálja, ha öregkori ízléséhez igazítva is. „Tán van valami célod, de magunknak / el nem árulod féltett titkodat; / dróton rángatott bábjaid vagyunk csak” – vádolja a Teremtőt. A népnyelvben a „jó” jelzővel összeforrt Isten-képzet iránti bizalom rendült meg benne eredendően: „...végre kimondom, / hogy félek tőled tán, de nem szeretlek, / mivel hibára halmoztál hibát”. A pusztulás uralkodik ezen a világon, „hol az idő krokodil-fogsora / morzsol össze mindent, mit álmodik / a költő, a tudós, a feltaláló”.

A költő, a tudós, a feltaláló – ellentétben Vörösmarty Csongor és Tündéjének három szimbolikus hősével, a kalmárral, a tudóssal és a hadvezérrel – a legmagasabb minőség hordozói Kálnokynál. *Óda Charles Baudelaire szelleméhez* című költeményében – mely *Az árnyak kertje* című kötet súlyponti helyzetében szerepel – így beszél Baudelaire túlvilági asztaltársaságáról: „Rubens, Delacroix s a többi fároszok”. A festőnevek azért illenek ide, mert Baudelaire festészetszakértő és kritikus is volt. De jellemző, hogy később is a tudóst, a művészt, a költőt mutatja fel, mint az elrontott Teremtés méltó ellenfelét, s mint akik közt a legszívesebben képzelet el magát. Vágyakozik a boldogságra, akár a Csongor által űzött kék madárra, a szerelemre és más földi örömekre is, de értékrendjében alighanem a szellem világa ragyog a legfényesebben. 1939-ből való az *Epilógus*, melyben huszonhét évének sikertelenségeit panaszozza. Érezhető a vidéki úriúri életének védettsége, melyet még nem dúlt szét a három év múlva rátörő tüdőbetegség és bordaműtét, s az újabb évek múlva egész családját megnyomorító háború, majd a rangjavesztett értelmiségi sors. Az élet vélt és valódi nagy ajándékai közül azonban kiemelkedik a költőrang: a „Nagy költő” rangja, melyet minden „Boldogság” fölé helyez, bármennyi szenvedés, lemondás az ára.

1942-ben írt nagy verse, a *Szanatóriumi elégia*, szociográfiai és önéletrajzi alapossággal ábrázolja a *morbus hungaricus* áldozatainak sorsát, mely őt is közelről fenyegette. A szanatórium melletti temetőben szemlélődve, először csak az egyénnel szemben közönyös hatalomnak tünteti fel a Teremtőt: „Ó, ha a számtalan csontszáj beszélni tudna, / mily hangzavar támadna itt! / De emberéletem Isten csak egyszer adhat, / s nem fogja kedvükért megtörni az anyagnak / örök létű törvényeit.” Ha azonban az Isten nem Gondviselő, hanem öntudatra ébredt teremtményeinek mostoha sorsot szánó, közönyös Úr, akkor az, aki ezt fölismeri, nem fogadhatja el az aláatról szóló keresztényi tanítást: „A félelem felém hiába is lopódná, / nem fogom görbülő gerincsel, szolga módra / kérlelni a könyörtelent.” Innen már csak egy lépés a „könyörtelen” elleni lázadás, ha ugyan nem káromlás: „Láttam, mit ellenünk szeszélyből, unalomból / egy ellenséges ész a földön túl kigondol.”

Istenes vers ez, noha Isten ellen lázadó, s valósággal Isten-ellenes: nem tagadja Isten létét, hanem vádolja, kihívóan vitába száll vele, amiért megtagadja a teremtés végső célját, az öntudatos elméjű embert, akinek tudatában önmagára ismerhetne. Abba az irodalomtörténeti folyamatba illeszkedik költészetének ez a jelentős tartománya, melybe a középkori himnuszok, istenfélő zsoltárok, psalmusok, a panteisztikus reneszánsz

énekek, a heroikus barokk líra ünnepélyes hódolatai, majd a felvilágosodás lírájának megújulóan panteisztikus költeményei, a romantikában felbukkanó, hívőn hitetlen vallásos énekek, Ady perlekedő istenessége – és így tovább Illyés mindvégig feloldatlan szkepsziséig, melyben az istenfogalom még vissza-visszatér, de hitről már nem lehet beszélni e verseivel kapcsolatban, és így tovább Pilinszky Istentől magára hagyott emberéig.

Kálnokyt nem az a teológiai kérdés izgatja legjobban, hogy higgyen-e Istenben, vagy sem. Úgy vitázik a keresztény tanokkal, mint aki túlságosan sokat hallott róluk, de megcsömörlött tőlük, s mint akinek mindegy már, mit higgyen és mit ne, véleménye lesújtó a teremtett világról. A *Baka utcában* olvashatjuk: „Nem csábit a kétes üdvű mennybolt: / ki a földön mindig idegen volt, / nem vigasztalhatja azt az ég.”

Életének egy hosszan tartó válságos szakaszában megrendül hite az emberben – saját magában is: „Hogy olvasztott ércként lényembe forrjál, / azt hittem, ehhez lesz erőm nekem, / s mint Isten sárgolyót képepe formál, / világomat magam teremthetem.” (*Bűn*). Bár ez a részlet csupán a szerelmi csalódás állapotát szemlélteti, sokat elárul világszemléletéről: ahogy az Isten megteremti a világot a maga gyönyörködtetésére, s aztán magára hagyja, mint megunt játékszerét, az ember is hasonlóan cselekszik: a művész – a szerelemtől is ösztönözve – önálló világot teremt, mely magában foglalja az isteni világ kritikáját, s különb annál. Ezzel Kálnoky bevallottan beleütközik a *hübrisz* csapdájába: az ad absurdum vitt humanizmus önellentmondásába. A természet rendjével szembeni küzdelem bármennyire is emberi érdekű, meg kell hogy sértse magát az embert is, aki elidegeníthetetlenül része maga is a természetnek. A lázadás hősiessen reménytelen, és a lázadó maga is áldozattá válik.

A háború utáni évek nem hoztak átmenetileg sem megnyugvást a költőnek. Igaz, hogy alkotóereje elemében van, az életkörülményei igen megromlottak. Apját, aki Eger polgármestereként megtagadta a háborús mozgósítás „felkoncoltatik” jelszavú plakátjainak kiragasztását, aki a nyilas uralom idején lemondott rangjáról, s akinek oldalán a fiatal költő maga is részt vett a lengyel menekültek elhelyezésében és ellátásában, egy újdonsült helyi diktátor Eger kazamatáiba zárhatja. Az idős ember megvakultan, testileg-lelkileg összetörve kerül ki a zárkából, hamarosan meg is hal. A *Jegyzetek a pokolban* így idézi ezt fel: „...mintha holt apám beszélne / hűdések szájjal: Eltemettek élve! / Kiásták. Sorvadtt arcán ott a vád.” De ez is csak része egy általánosabb filozófiai kérdést görgető gondolatmenetnek: a természeti berendezkedés értelmetlen voltáról. Kálnoky antifasiszta körökben élte át a háborút, többségükben üldözöttek voltak a barátai, segítette is őket, amennyire csak telhetett tőle, a bordaműtét következtében rokkanttá vált belügyminisztériumi tisztviselő igazolványokat szerzett, lakásán bújtatta egyik-másik üldözött költőtársát. Ekkoriban alakult ki az a gondolkodásmódja, mely a hitlerizmustól eleve undorodó költőben – az 1939-es *Egy modern zsarnokhoz* frójában – megérlelte azt a nézetet, hogy teljességgel elfogadhatatlan a természet azon törvénye, melyet az orvostudomány tárt fel: százezernyi és milliónyi élet árán alakul ki egyetlen élet a fogantatáskor. Merész logikával viszi ezt át a társadalomra: itt is hasonló történik. A filozófiailag vitatható analógiával lényegében a spártai gondolkodásmódot veti el, mely a természetes kiválasztódást mesterségesen mintegy megtoldja: maroknyi ember arisztokratikus érdekeinek veti alá a sokaság érdekeit, s durván beavatkozik abba, ki maradjon életben születése után, és kit taszítsanak le a Taigetoszba. A náci fasizmus nagyüzemi módszerekkel emeli a sokadik hatványra ezt a gyakorlatot. A háború tapasztalatai így mélyítik tovább a szerelmi csalódással és egyéb személyes megpróbál-

tatásokkal súlyosbított véleményét: „Pusztításvágyból vagy csak unalomból, / születni, nőni, élni hagy s lerombol / mindent valami kozmikus fölény.”

További fokozatokat jelez e tragikus világkép alakulásában *A teremtés kudarca*. A Teremtő „elborzadt a zordon mű felett” – idézhetjük Vörösmartyt az elbukott szabadságharc gyásznapjaiból, gyászéveiből. De ez még mindig a romantika emberszabásúvá stilizált, megszemélyesített Isten-képzete. Kálnoky Istene felelőtlen szörnyetegnek tűnik föl, aki minden lényt összekavart egyetlen kín üstjében, s végleg magára hagyja az összekuszált világot – ő maga elmenekül a görbülő tér útvesztőibe.

Különös fordulat az *Emberszabású panasz*. A címben szereplő jelző ironikusan értendő: egy végképp *nem* emberszabású világot vizionál a költemény. Az emberi Szellem semmit nem jelent a Teremtőnek – a világkultúra nagyságai akár majmok is lehetnének, akik le sem jöttek a fáról. A korábbi vádak Isten ellen az elviselhetetlenségig fokozódnak: „Egy perverz akarat diktálta, szörnyű kéj / nemzi önmagát önmagából. / Megvillan a titok, s a kétértelmű éj / útvesztőjébe visszatáncol.” És: „Ilyen kegyetlenül még nem kötözte meg / a népét semmiféle zsarnok.” Majd: „Nem tud vagy nem akar rajtunk segíteni / Ó, a mindenség alkotója; / rejtelmes üzeme melléktermékei / vagyunk, erjedünk félredobva.” A végső megállapítás szinte paszvilussá hajlítja a vádaskodást: „Bizonynal szívtelen, s ha mégis van szíve, / miattunk nem zaklatja gyász s bú, / hiszen nem emberi formájú nagy műve, / s ő maga sem emberszabású.”

Ezzel eljutott arra a pontra, ahonnan nem lehet tovább lépni az eddigi irányban. Érdekes, hogy miközben fokozhatatlanul vádolja a Teremtőt, valami különös józanság szállja meg: mintha tudomásul venné, hogy aki maga nem emberszerű, az nem is lehet emberi – milyen nyilvánvaló, milyen kézenfekvő. Vagyis eljutott a banalitásig, ahol az ész megtorpan, a szenvedély lelohad. Változtatni kell a gondolkodáson, ezért először az érzelmet kell revideálni, mely a gondolatot irányítja. Így keletkezik a *Vezeklés káromlásért*. Most megfordítja az *Emberszabású panasz* gondolatát: ha ott arra jutott, hogy az Istentől nem várhatjuk az „emberszabású” – emberséges – gondoskodást önnön teremtményeiről, akkor itt azzal mentegetődzik ezért a vádért, hogy a halandó embertől nem várható el a halhatatlan Isten döntéseinek megértése. „Tudom, hogy létezel, mindegy, hogy mily alakban. / E tudat vonz Feléd, de vissza is taszít: / ily terhet nem bír el, aki nem halhatatlan.” Kiderül azonban, hogy nem a félve tisztelt vagy félve hitt Istentől akar elsősorban bocsánatot kérni. Ez csupán bevezetés ahhoz, hogy megkövesse az emberiség azon nagyjait, akiket majomként ábrázolt a Teremtő nevében, akinek mindegy, emberek-e vagy majmok a világirodalom nagyjai, a festészet, a színművészet és a tudomány kiválóságai. A vezeklés nekik szól, értük szól. S ez a vallomás voltaképp a legnagyobb istenkáromlás, ami valaha elhangzott: Prométheusz éltetésében csúcsoadik ki, akinek hatalmas tette, hogy a tüzet az emberiségnek adta az Isten akarata ellenére, maga a legnagyobb Isten elleni vétek, lázadás – és közben humanizmus. Maga a hősiesség, méghozzá annak legnemesebb változata, a reménytelen heroizmus: „reménytelen csatát vívni az Emberért.” (Ne felejtjük el, hogy a keresztény mitológiában Krisztus ugyanolyan közvetítő Isten és ember közt, mint a görögben Prométheusz.)

A hatvanas évek végén megjelent kötet címe: *Lángok árnyékában*. Ezek a lángok a világháborút és a forradalmat megélt költőt veszélyeztető lángok éppúgy lehetnek, mint a titáni ajándék, a prométheuszi Tűz árnyéka. Az önellentmondászerű kettősséget a jelzős szerkezet közvetlen valóságra vonatkoztatása is érezteti: a lángnak magának nincs árnyéka, csak visszfénye; valami abszurdról van szó, valami ellehetetlenülésről, a semmiben kallódásról. Megkockáztatom a kötet cím ilyen értelmezését: „a lángok árnyékában” élni annyi, mint az emberi teremtés árnyékában tengődni. S ez valahogy

összecsend *A műfordító halálával*, mely kényszerű pótcselekvésnek tünteti föl a műfordítást az eredeti költészet műveléséhez képest. Ennek szomszédságában keletkezett az *Oszlopszent*, ez a groteszk jeremiáda, az öngúny és önmegvetés apoteózisa, fonák megdicsőülés. Nem áldozatnak, nem mártírnak tünteti fel magát, hanem paradox képet ad magáról: tudja, hogy szellemi teljesítménye kivételes mértékű és értékű, de ámulatot csak azzal kelthet, hogy ijesztőnek, szálnalmasnak és taszítóknak látják az emberek, akiknek sokaságáról azért, érezzük, nincs jó véleménye: azért látják csak az esendőségét, szálnalmasságát, mert nem érhetik föl alkotó szellemének aszkétikus nagyságát, s az áldozatot, melyet munkájával hozott költői hajlamai árán.

Óhatatlanul szerepjátszáshoz vezette mindez: *A műfordító halálában* egy tragikomikus alkimistához hasonló figurának ábrázolja önmagát, az *Oszlopszentben* magamutogató Isten balekjának. Gondolatmenetünk szempontjából a *Hérosztratosz* folytatja a sort – noha említhetnénk *Az aszkéta pillanátát*, a *Hamlet elkallódott monológját*, a *Szvidrigajlov utolsó éjszakáját* és még több más, ugyancsak szerepjátszó költeményét, éppen a legjelentősebbek közül. S bár a Hamlet-versnek is van egy teremtést bíráló mozzanata, az elsősorban a világháború és a náci üldözés mártírjairól, áldozatairól szól, nem a Teremtésről általában.

Talányos, kivételesen merész költemény a *Hérosztratosz* – a szokatlan főképp az benne, hogy szerzője maradéktalanul vállalja a görög legendárium egyik legellenszenvebb alakjának szerepét. Darázs Endre „groteszk békeversnek” érezte, és ezt meg is kell szívlelnünk, főleg, ha arra gondolunk, hogy a hatvanas évek közepe táján gyakran sodródott a világ egy új, nagy háború közelébe. Összevetve azonban a versek itt említett csoportjával, az összefüggések másra is rávilágítanak. *Hérosztratosz* – aki Ephezoszban felgyújtotta Artemisz templomát – úgy is felfogható, mint Prométheusz ellenpárja. Közös bennük, hogy mindketten fellázadtak az isteni felsőbbtség ellen, de míg Prométheusz maga is halhatatlan félisten, s az ember szövetségese, addig *Hérosztratosz* eszelős bosszúálló, a rombolás szellemének elvetemült képviselője. De lázadásában radikálisabb, mint Prométheusz, ezért szüksége van rá a költőnek, aki minden lehetséges módon éreztetni akarja ellenszegülését a világ rendjével, az istenekkel. „Harchirdető” – alighanem ez a legfontosabb jelzője a versben. Fontos a *Hérosztratosz* elítélő „hibbanterényű jámborok” jelzős szerkezet is: a mindent kritikátlanul elfogadó, belenyugvó, nyárspolgári szemlélet ellen szól, mely a költő ifjúkori, kisvárosi versei óta célpontja verseinek. Hogy a *Hérosztratosz* valóban a Hamlet-verssel együtt érdemes szemlélnünk, az is indokolja, hogy az utóbbi felvillant egy Prométheuszra – *Hérosztratosz* dialektikus ellenpárjára – utaló képzetet: „...hulljon bár lábam elé csörtépte májdarab”. Igen, ha Prométheusz a tűzlopó titán, akkor *Hérosztratosz* a megszállott gyújtogató. S ha Prométheusz a teremtés eszközeként adta a tüzet az embernek, akkor *Hérosztratosz* az az ember, aki rosszra használja, rombolásra – de ez a rombolás egyúttal bosszú is, amiért a teremtésben ilyen elhibázott és torz emberek is a világra jöhetnek. S Kálnoky eljutott a lázadásnak arra a fokára, hogy ezt a szerepet is vállalhatta egy lírai pillanat erejéig. Itt – hogy egy jóval későbbi szonettjéből vegyem kölcsön a szót – megint „túllött a célon”, akárcsak az *Emberszabású panaszban* a „cerkóf Shelley”-vel, a „gorilla Shakespeare”-rel és a többivel. Ám a szerepjátszás révén nemcsak azonosult a torz legendahőssel, hanem el is idegenítette magától a diderot-i színészparadoxon módján. Hasonlóan, mint Petőfi *Az őrültben*: az „őrült” romantikus zsáneralak, egyúttal allegorikus megtestesítője a rombolás, a bosszú, a heroizált kisebbségi érzés szellemének.

A „visszavonás” mégis megtörtént, legalább abban az értelemben, hogy a fél párbeszéd legkatartikusabb magaslatára érve, a *Letépett álarcokban* félretesz minden mitikus képzetet, fogódzót, s patetikusan hitet tesz a prométheuszi szellemű, de immár nem titánikussá felstilizált ember mellett. Igazi értelmiségi hitvallás ez, magasabb szinten visszatérés a kezdeti vallomáshoz, melyet az *Óda Charles Baudelaire szelleméhez* című versében tett világirodalmi mesteréhez. Ez egy gondolatmenet vége, egy logikai végig-gondolás eredménye; innen már nincs följebb – csupán néhány nélkülözhetetlen árnyalattal gazdagodik a kép. Az Istennel folytatott párbeszéd véget ér – a továbbiakban, ha még előfordul, hogy a jelképesen általánosított „hatalomnak” oda-odavág egy-egy kemény mondatot, az már a földi hatalmasságoknak szól: „Akármit mondasz, ellentmondok... / undorító hatalom!” (*Téli napló*). Istennel a *Letépett álarcok* óta befejezettek tekinthetjük perét.

